

India's Foreign Policy towards West Asia with Emphasis on Iran and Israel

Danyal Rezapour¹
Mohamad Rabizadeh²

(Received: 03/01/2021- Accepted: 04/01/2023)

Abstract

Success in the rapid advancement of development along with economic pragmatism has caused India to become one of the most dynamic countries in the world economy and secondly to be considered as an emerging center of wealth and power in the world. On the one hand, the economic development requirement of this country and extensive transformations in the international system have imposed a new direction on the foreign policy of this country in the Middle East and towards Israel and Iran. In this article, we focus on the reasons for changing India's Middle East policy from a policy which was defined in the light of the principle of non-alignment in the Cold War era to a policy that was redefined based on the new needs of India's national interests. Therefore, according to the above premises, the main question of the article is raised as follows: What changes have been made in India's foreign policy towards Israel and Iran, considering the options facing India? The hypothesis of the article, using the theory of balance of interests, is that the foreign policy of India in the Middle East has changed from an ideological and third world policy based on the principles of non-commitment to a policy of multiple and multilateral commitments based on the necessity of access to oil and energy resources. And gas, markets, military weapons. This article is written based on the descriptive-analytical method and using virtual sources, specialized publications, and in terms of the subject area of this article, it examines India's policy towards the countries of Iran and Israel until 2023.

Keywords: India, Middle East, national interests, Iran, Israel

---

1. PhD, Department of International Relations, University of Guilan, Rasht, Iran. (Danyalrezapoor@gmail.com) **Corresponding Author**

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0001-7964-1377>

2. PhD student, Department of Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (M.rabi41@yahoo.com)

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0003-7130-0422>

سیاست خارجی هند در قبال غرب آسیا با تاکید بر کشورهای ایران و اسرائیل

دانیال رضاپور^۱

محمد ربیع زاده^۲

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۴ - تاریخ تصویب: ۱۴۰۲/۰۱/۲۲)

چکیده

موفقیت در پیشبرد سریع توسعه به همراه عمل‌گرایی اقتصادی باعث شده تا هند اولاً به یکی از پویاترین کشورها در اقتصاد جهانی تبدیل شود و ثانیاً به عنوان یک کانون نوظهور ثروت و قدرت در جهان تلقی بشود. الزام توسعه اقتصادی این کشور از یک طرف و دگرگونی‌های گسترده در نظام بین‌الملل، جهت‌گیری جدید را به سیاست خارجی این کشور در خاورمیانه و در قبال اسرائیل و ایران تحمیل کرده است. در این مقاله به دلایل تغییر سیاست خاورمیانه‌ای هند از سیاستی که در عصر جنگ سرد در پرتو اصل عدم تعهد تعریف می‌شد به سیاستی که بر اساس ضرورت‌های جدید منافع ملی هند بازتعریف شده متمرکزیم. بنابراین با توجه به مقدمات فوق، سوال اصلی مقاله اینگونه مطرح می‌شود که با توجه به گزینه‌های پیش روی هند، سیاست خارجی هند در قبال اسرائیل و ایران با چه تغییراتی همراه شده است؟ فرضیه مقاله با استفاده از تئوری موازنه منافع بدین‌گونه است که سیاست خارجی هند در حوزه

---

۱. دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه گیلان، رشت، ایران (Danyalrezapoor@gmail.com) نویسنده مسئول

Orcid Code: orcid.org/0000-0001-7964-1377

۲. دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (M.rabi41@yahoo.com)

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0003-7130-0422>

۴ فصلنامه تعاملات دیپلماتیک

خاورمیانه از سیاستی ایدئولوژیک و جهان سوم‌گرایانه که بر اصول عدم تعهد مبتنی بوده است به سیاست تعهدات چندگانه و چند جانبه مبتنی بر ضرورت‌های دسترسی به منابع انرژی‌های نفت و گاز، بازارها، تسلیحات نظامی است. مقاله حاضر براساس روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع مجازی، نشریات تخصصی نوشته شده است و از لحاظ قلمرو موضوعی این مقاله سیاست هند را در قبال کشورهای ایران و اسرائیل تا سال ۲۰۲۳ میلادی بررسی می‌کند.

واژگان کلیدی: هند، خاورمیانه، منافع ملی، ایران، اسرائیل

مقدمه

در استراتژی کلان سیاست خارجی هند، جهان به سه دایره متحد‌المرکز تقسیم می‌شود. اولین دایره، همسایگان نزدیک هند را در بر می‌گیرد. در محیط این دایره، هند در پی کسب موقعیت هژمونی است تا به واسطه آن بتواند با حضور قدرت‌های دیگر در این منطقه مقابله کند (هژمون منطقه‌ای) دایره دوم، منطقه وسیع‌تری از همسایگان هند را در بر می‌گیرد که محیط آن را آسیا و حاشیه اقیانوس هند تشکیل می‌دهد. در این محیط، هند در پی ایجاد موازنه در مقابل سایر قدرت‌ها و ممانعت از تضييع منافع خویش توسط آن‌ها می‌باشد. در دایره سوم که در واقع کل جهان را در بر می‌گیرد، تلاش هند در جهت کسب جایگاه قدرت بزرگ و ایفای نقش کلیدی در صلح و امنیت بین‌المللی است (شاهین، ۱۳۹۵: ۴-۵). با توجه به استراتژی ترسیم شده، هند غیرمتعهد و متمایل به اتحاد جماهیر شوروی در دوران جنگ سرد با فروپاشی بلوک شرق و آغاز مرحله جدیدی از جهانی شدن، ضمن فاصله گرفتن از جهت‌گیری «عدم تعهد» به سیاست «تعهدات چندگانه و تعقیب جهان چندقطبی» و سپس به مشارکت راهبردی و ائتلاف با امریکا به عنوان قدرت برتر گرایش یافت. این کشور با رشد مستمر اقتصادی سه دهه اخیر خود به یک قدرت نوظهور تشنه انرژی و خواهان گسترش حوزه نفوذ در محیط پیرامونی خویش به ویژه در خاورمیانه تبدیل شد (پوراحمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲). همچنین از زمان روی کار آمدن حزب راست‌گرای هندو بهاراتیا جاناتا موسوم به بی.جی. پی در سال ۲۰۱۴، نخست وزیر نارندا مودی توجه ویژه‌ای به سیاست خارجی نشان داده و به گفته اکثر ناظران، انرژی تازه‌ای به سیاست خارجی هند تزریق نموده است. وی در اولین مصاحبه خود درباره سیاست خارجی این طور بیان داشت: "وظیفه سیاست خارجی تغییر ذهنیت دیگران نیست، هدف پیدا کردن نقاط مشترک است و هر جا منافع هند ایجاب کند با هر کشوری گفت‌وگو می‌کنیم."

او در ادامه توضیح داد: "هند باید بپذیرد جهان دو قطبی به سر آمده است اما هند کمی دیر این وضعیت را درک نموده است. جهان امروز یک جهان به هم پیوسته و دنیای وابستگی متقابل است... امروز ما در حال ایجاد روابط با کشورهای سراسر جهان هستیم. من با همان احترامی که با عربستان سعودی مشارکت ایجاد می‌کنم، با ایران نیز به همان اندازه تعامل می‌کنم. با احترامی که با آمریکا صحبت می‌کنم، با روسیه نیز هم با همان احترام صحبت می‌کنم" (همیانی، ۱۴۰۱: ۳). چنین ظرفیت و توانمندی‌هایی است که هند را متمایل به بازتعریف منافع خود نموده است. به باور دولت مردان دهلی‌نو، سطح قابلیت‌های این کشور به‌گونه‌ای است که آن‌ها می‌توانند قدرت خود را در فواصل دورتر از مرزهای اصلی، به کار گیرند. این موضوع، نکته مهمی است؛ در واقع، هند با طرح این مباحث، مدعی است در حال تبدیل شدن به یک قدرت بزرگ و جهانی است. از شاخص‌های اصلی ارتقای سطح و جایگاه کشورها، متنوع سازی و بهره برداری سیاسی - اقتصادی و امنیتی از مناطق مختلف است که خاورمیانه با قرار گرفتن در دایره دوم اولویت سیاست خارجی هند نگارندگان این مقاله را متقاعد کرده است که راهبرد و سیاست‌های پیوند و ارتباط هند با دو بازیگر مهم این منطقه {ایران و اسرائیل} را مورد تبیین و بررسی قرار بدهند.

شروع کنفرانس صلح اعراب و اسرائیل در مادرید و گرایش برخی از کشورهای عربی خاورمیانه به صلح با اسرائیل، نفوذ لابی یهودیان در کنگره آمریکا، نیاز هند به تعاملات علمی و تکنولوژی پیشرفته و بهره‌مندی از همکاری‌های دفاعی، خرید تسلیحات نظامی مدرن و پیچیده، همکاری‌های اطلاعاتی - امنیتی برای مقابله با عملیات تروریستی بر ضد هند، کمک و همکاری در بخش اتمی و همچنین بازگذاشتن درهای اقتصادی کشور به منظور جذب سرمایه‌گذاری خارجی عاملی بوده است که تعامل و رابطه هند و رژیم صهیونیستی دوره جدیدی را شروع کنند (Singh, 2017: 5-6). از طرف

سیاست خارجی هند در قبال غرب آسیا... ۷

دیگر اسرائیل با نزدیکی به هند، علاوه بر کسب منافع اقتصادی، به دنبال یافتن متحد و شریکی در شرق و در جبهه مخالفان خود و نیز سیستماتیک‌سازی روند مقابله با حرکت‌ها و جنبش‌های اسلامی و تضعیف دشمنان ایدئولوژیک خود در سراسر نقاط دنیا می‌باشد. برای اسرائیل که در میان کشورهای منطقه تقریباً در انزوا قرار دارد کسب متحد قدرتمندی از شرق، بسیار حائز اهمیت می‌باشد و بخشی از منافع استراتژیک اسرائیل را تامین می‌کند. بنابراین می‌توان مدعی بود که هدف از گسترش رابطه بین هند و اسرائیل براساس موازنه منافع، برای هند برطرف کردن بخشی از نیازهای دفاعی - اقتصادی و برای اسرائیل، استفاده بردن از یک طرح پیرامونی برای تقویت چهره خود در سطح جهانی و در بین مسلمانان بوده است.

در سمت دیگر، بررسی روابط ایران و هند به عنوان دو کشور آسیایی و تاریخی نیازمند شناخت اهداف، منافع و رویکردهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی آن‌هاست. این دو کشور از گذشته‌های دور تا به امروز فراز و نشیب‌های زیادی را در روابط بین خود پشت‌سر گذاشته‌اند. آن‌ها از نظر سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و نیز بسیاری از مسائل بین‌المللی و منطقه‌ای دارای دیدگاه‌های مشترک و بسیار نزدیکی هستند (Ahmad and Bhatnagar, 2018: 2). کشور هند که نیاز روز افزونش به انرژی بر کسی پوشیده نیست، برای تامین بلند مدت انرژی خود به ایران در نقش بهترین و مهم‌ترین تامین کننده انرژی می‌نگرد. ایران نیز قدرتمند شدن هند را در راستای سیاست چند قطبی و مخالفت با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا می‌داند و آن را در چارچوب منافع ملی خود ارزیابی می‌کند. از این رو تقویت روابط اقتصادی ایران و هند به نفع منافع دو کشور می‌تواند نقش مهمی در ثبات و امنیت منطقه داشته باشد. در این میان، موضوعات چالش برانگیزی نیز در روابط ایران و هند وجود دارد؛ موقعیت خاص ایران در صحنه بین‌المللی و رقابت استراتژیک ایران و آمریکا باعث حساسیت قدرت‌های غربی و به ویژه آمریکا به نزدیکی روابط ایران و هند شده

است. به طوری که آمریکا بارها از هند خواسته است تا مناسبات خود را با ایران در حوزه‌های استراتژیک مثل انرژی و تسلیحات محدود کند. به عبارتی روابط ایران و هند در حال حاضر به شدت تحت تاثیر دو محیط قرار دارد: یکی محیط داخلی ایران و هند است که در متن این محیط دو کشور تمایل به توسعه و گسترش مناسبات دارند؛ اما محیط بیرونی هم وجود دارد به ویژه از ناحیه آمریکا که در صدد است این روابط در حد محدود باقی بماند.

پیشینه پژوهش

کومار در گزارش راهبردی با عنوان "هند و خلیج فارس" معتقد است که امنیت منطقه‌ای در خلیج فارس برای بازار بین‌المللی نفت و گاز و امنیت دریایی در غرب اقیانوس هند حیاتی است. برای هند، این منطقه علاوه بر این به دلیل حضور جمعیت زیاد مهاجرانش در شورای همکاری خلیج فارس و به عنوان یک «محل گسترده» اهمیت دارد. برای سه دهه، سیاست هند در قبال خلیج فارس و وسیع‌تر منطقه غرب آسیا / خاورمیانه با دوجانبه‌گرایی در چارچوب گسترده‌تر یک سیاست خارجی چندجانبه مشخص شده است. هند از جانبداری در مناقشات منطقه‌ای خودداری می‌کند زیرا می‌تواند به منافع اصلی خود در زمینه تجارت، بازرگانی، تجارت، همکاری امنیتی و دفاعی آسیب برساند. با این حال، تحولات منطقه هند و اقیانوس آرام، وخامت روابط چین و هند، گسترش درک تهدید چین به غرب اقیانوس هند و همگرایی عامل چین با آمریکا و کشورهای اروپایی، هند را وادار می‌کند تا رویکرد منطقه‌ای خود را دوباره تنظیم کند. از سه رویداد اخیر قابل توجه است (Quamar, 2022) موراویو و همکاران در مقاله "معضل امنیتی هند: تعامل با قدرت‌های بزرگ با حفظ استقلال استراتژیک" معتقدند که هند در حال حاضر با یک معضل امنیتی به ویژه به دلیل ظهور چین، همگرایی استراتژیک روسیه با چین، و موضع نامشخص سیاست هند و اقیانوسیه ایالات متحده مواجه است. برای

غلبه بر این معضل، تغییر هند از عدم تعهد به خودمختاری استراتژیک سوالات متعددی را در مورد جهت گیری استراتژیک آینده این کشور مطرح می کند، به ویژه: آیا هند وارد یک اتحاد رسمی با ایالات متحده می شود، آیا هند به تعامل با چین ادامه می دهد، آیا هند روابط تاریخی نزدیک با آمریکا را حفظ می کند. یا با قوت بیشتری سیاست "اقدام شرقی" خود را دنبال خواهد کرد؟ این مقاله تلاش می کند تا یک تحلیل انتقادی از گزینه های استراتژیک مختلف در دسترس هند داشته باشد و استدلال می کند که در حالی که وارد یک شبه اتحاد با ایالات متحده می شود، استقلال استراتژیک خود را حفظ خواهد کرد. هند می تواند به طور همزمان روابط خود را با روسیه، چین، غرب آسیا و آسه آن حفظ کند. با این حال، تا حد امکان، تمایل آن به حمایت از پارادایم چندقطبی آسیایی خواهد بود تا یک سیستم اتحاد با جمع صفر برای ایفای نقش رهبری در مجامع بین المللی داشته باشد (Muraviev et all, 2021). احمد و بتانگرا در مقاله "تثلیت هند - ایران - پاکستان: درک همبستگی ژئواقتصاد و ژئوپولیتیک" معتقدند که از لحاظ تاریخی، سیاست هند در ایران یک اقدام متعادل بین حمایت از منافع خود و تضمین همکاری مداوم خود با آمریکا و سایر بازیکنان منطقه است. با این وجود سردرگمی در سیاست هند در قبال ایران هنگامی آشکار شد که برنامه هسته ای ایران در دهه ۲۰۰۰ توجه جهانیان را جلب کرد. استدلال مرکزی این مقاله این است که روابط هند با ایران، از لحاظ وابسته بودن ملاحظات اقتصادی و ژئوپولیتیک، قابل درک است. با این حال، محاسبات سیاسی دوجانبه و چالش های اقتصادی فعلی، سیاست محکمی را بر پایه همبستگی دقیق جغرافیایی و ژئوپولیتیک ایجاد کرده اند که عامل پاکستان باعث مستحکم کردن روابط دو جانبه شده است (Ahmad and Bhatnagar, 2018). سینگ در مقاله "هند - اسرائیل: دیدگاهی در غرب آسیا" معتقد است که از دیدگاه غرب آسیا روابط هند و اسرائیل نه تنها با ادعای منطقه ای اسرائیل بلکه همچنین موقعیت ژرف سیاسی اسرائیل در

چارچوب ژئوپلیتیک غرب آسیا هم‌خوانی دارد. با این حال، رشد اقتصادی و سیاسی هند در دو دهه گذشته و روابط اقتصادی آن با کشورهای آسیای غربی، موضوعات جدیدی را به همراه آورده است. در این دیدگاه، همراه با وعده نقش مثبتی که هند می‌تواند در امور آسیای غربی بازی کند، در حال حاضر به دیدگاه کشورهای عربی از روابط هند و اسرائیل نیز پرداخته می‌شود. همچنین مخالفت اسرائیل با فعالیت‌های جمهوری اسلامی ایران و متحدان و نمایندگان آن در منطقه، ابعاد دیگری از مقاله نگارنده برای اثبات رابطه مستحکم هند اسرائیل در منطقه است (Singh, 2017). در اثری دیگر اشواریا^۱ روابط ایران و هند؛ پیشرفت‌ها، مشکلات و زمینه‌ها^۲ به بررسی روابط هند با ایران پس از پایان جنگ جهانی دوم پرداخته است، در این کتاب نویسنده به تجزیه و تحلیل سیاست خارجی هند با توجه به عوامل و متغیرهای تاثیرگذار منطقه‌ای و بین‌المللی پرداخته است، در این کتاب نویسنده بیش از هر عاملی، جهت‌گیری روابط دو دولت نسبت به ایالات متحده در عصر جنگ سرد و پس از آن مهمترین عامل تاثیرگذار بر روابط دو دولت می‌داند (Ashwarya, 2016). حیدری و قربانی شیخ‌نشین در مقاله^۳ تحلیل رابطه ایران و هند براساس نظریه سازه‌انگاری؛ نگاهی به رویکرد سیاست خارجی دولت روحانی و مودی^۴ معتقدند که سیاست خارجی برآمده از هویت ج.ا. ایران در تعارض با نظم لیبرالی و سیاست خارجی متمایل به غرب هند، منجر به ایجاد موانع و محدودیت‌های ساختاری شده و از توسعه روابط ایران و هند در حد مطلوب و مورد انتظار جلوگیری نموده است. دستاورد پژوهش این است که در مقاطعی که دو کشور رویکرد مستقلی در سیاست خارجی در سطح کارگزار اتخاذ نموده‌اند، محدودیت‌های ساختاری کاهش یافته و در نتیجه شاهد توسعه روابط ایران و هند بوده‌ایم و در مقابل اتخاذ برخی رویکردها در سیاست خارجی دو کشور بر محدودیت‌های ساختاری افزوده است (حیدری و قربانی شیخ‌نشین، ۱۴۰۱). در این مقاله ضمن استفاده از منابع برجسته و مفیدی که در حوزه

سیاست خارجی هند انجام شده به بررسی تغییر سیاست خاورمیانه‌ای هند از سیاستی که در عصر جنگ سرد در پرتو اصل عدم تعهد تعریف می‌شد به سیاستی که بر اساس ضرورت‌های جدید منافع ملی هند بازتعریف شده متمرکزیم. لذا، سوال اصلی مدنظر در این مقاله آن است که با توجه به گزینه‌های پیش روی هند، سیاست خارجی هند در قبال اسرائیل و ایران با چه تغییراتی همراه شده است؟ با استفاده از تئوری موازنه منافع فرضیه مقاله اینگونه مطرح می‌شود که سیاست خارجی هند در حوزه خاورمیانه از سیاستی ایدئولوژیک و جهان سوم گرایانه که بر اصول عدم تعهد مبتنی بوده است به سیاست تعهدات چندگانه و چند جانبه مبتنی بر ضرورت‌های دسترسی به منابع انرژی‌های نفت و گاز، بازارها، تسلیحات نظامی و جذب سرمایه گذاری است.

۱- چارچوب نظری {موازنه منافع}

رندل شولر نظریه موازنه منافع را از نقد نظریه سیاست بین‌الملل والتز آغاز می‌کند. والتز بر این باور است که برای دولت‌ها با انگیزش بقا به مثابه اصلی-ترین بازیگران در عرصه بین‌المللی، فشار ساختار آنارشیک سیستم بین‌المللی بیش از هر محرک دیگری بر رفتار آن‌ها تاثیر می‌گذارد. والتز بر این است که در سیستم خودیار، فشار رقابت به مراتب سنگین‌تر از فشارهای سیاسی و ترجیحات ایدئولوژیکی است. اما نظریه سیاست بین‌الملل والتز توضیح نمی‌دهد که دولت‌ها دقیقا چگونه به این فشارها پاسخ می‌دهند. شولر بر این باور است که نظریه نئورئالیستی والتز ممکن است علت ناکامی سیاست یک دولت خاص را تبیین کند اما نمی‌تواند تمایز رفتار دولت‌ها را توضیح دهد. شولر علاوه بر فشارهای ساختاری به متغیرهایی توجه دارد که در سطح واحدها بر چگونی پاسخ آن‌ها به فشارهای بیرونی تاثیر می‌گذارد. به عبارتی شولر با کاربست متغیرهای داخلی و خارجی نظریه موازنه منافع را برای تبیین رفتار دولت‌ها در آنارشی ارائه می‌کند. از این منظر علاوه بر فشارهای سیستم بین‌المللی، عوامل

داخلی از قبیل ارزش های انقلابی و عوامل نهادی بر رفتار دولت‌ها تاثیر می‌گذارد و با توجه به این که این متغیرها در درون دولت‌ها متفاوت هستند پس دولت‌ها ضرورتاً سیاست‌هایی تدافعی اتخاذ نمی‌کنند. بلکه فراتر از آن شولر بر این باور است که دولت‌ها سرشت و سیاست‌هایی توسعه طلبانه دارند و به طور اساسی دو نوع دولت ناراضی و تجدید نظر طلب وجود دارد، تجدید نظر طلب با اهداف محدود و تجدید نظر طلب با اهداف نامحدود (جانسیز و همکاران، ۱۳۹۵: ۳). دولت‌های تجدید نظر طلب با اهداف محدود دولت‌هایی هستند که در صدد ارتقا و وضعیت خود درون نظم بین‌المللی هستند و دولت‌های تجدید نظر طلب با اهداف نامحدود دولت‌هایی هستند که در صدد دگرگونی هنجارهای نظم مستقر و سلطه جهانی و تفوق ایدئولوژیکی هستند. به باور شولر متغیرهای سطح ملی نقش مهمی در استراتژی تجدید نظر طلبی با اهداف محدود و یا تجدید نظر طلبی با اهداف نامحدود به وسیله دولت‌ها دارد و هنگامی که عواملی که سبب شده است یک دولت استراتژی تجدید نظر طلبانه با اهداف نامحدود را اتخاذ نماید، تغییر کند استراتژی آن دولت نیز دگرگون خواهد شد (انصاری، ۱۳۹۶: ۶).

به طور کلی نظریه موازنه منافع بر این است که دولت‌ها اساساً توسعه طلب هستند آن‌ها هنگامی که در موضع ضعف قرار داشته باشند و دیگر متغیرهای داخلی نیز محرک‌هایی برای انقلابی‌گری نباشند، دولت‌ها در عرصه بین‌المللی محتاطانه‌تر رفتار می‌کنند اما افزایش قدرت آن‌ها سبب می‌شود که از موضع نیرومندتری در عرصه بین‌المللی منافع ملی‌شان را بسط دهند. از این چشم‌انداز دولت‌ها مترصد فرصت برای افزایش بیشتر قدرت ملی هستند و بر این اساس فرصت‌های افزایش منافع‌شان را مغتنم شمرده و در موقعیت‌های مناسب راهبردهایی متناسب برای کسب منافع بیشتر در محیط بین‌المللی در پیش می‌گیرند (جانسیز و بهرامی مقدم، ۱۳۹۵: ۵). بر این اساس سیاست‌ها تحت تاثیر متغیرهای درونی و بین‌المللی از تجدید نظر طلبی با اهداف نامحدود به

سیاست خارجی هند در قبال غرب آسیا... ۱۳

تجدید نظر طلبی با اهداف محدود دگرگون شده است. چنین دگرگونی در سیاست خارجی هند در حوزه‌های مختلف ژئوپلیتیکی پدیدار شده است که در ادامه از چشم‌انداز نظریه موازنه منافع به بررسی این تحول در حوزه خاورمیانه و در قبال کشورهای ایران و اسرائیل پرداخته می‌شود.

۲- سیاست خارجی هند در خاورمیانه

سیاست خاورمیانه‌ای هند، طی سال‌های پس از استقلال، سیاستی ترکیبی، چندوجهی، دارای لایه‌های متعدد و برگرفته از عواملی نظیر نگاه خاص رهبران مؤسس و فرهمند به این منطقه از جهان بوده است. نگرش انسانی، منصفانه و مبتنی بر عدالت نسبت به فلسطینیان، نقشی اساسی در تعاملات دهلی نو با واحدهای سیاسی منطقه داشته است. افزون بر این، برای جلب نظر کشورهای اسلامی و البته تأمین منافع و مصالح شهروندان و نیروی کار مهاجر به این منطقه با رعایت رقابت شدید با پاکستان، دهلی‌نو توانست روابط خود با کشورهای منطقه را به رغم تمایل هند به شرق (شوروی) و تعلق خاطر عموم کشورهای منطقه به غرب (با محوریت امریکا) به خوبی تنظیم کند. در این میان، تأمین انرژی مورد نیاز به قیمت ارزان و در دسترس و مستمر، همواره مد نظر دهلی‌نو بوده و کوشیده تا با لحاظ نگرانی‌های خاص اعراب و نیز افکار عمومی مسلمانان در داخل و خارج، منابع مورد نیاز انرژی خود را به شکل مطلوبی تأمین کند (Mei.edu, 2019: 3). بعد فروپاشی شوروی نخستین تحول در سیاست منطقه‌ای هند پس از جنگ سرد طرح سیاست نگاه به شرق بود که هند بر اساس آن پس از جنگ سرد در درجه اول به تحولات اقتصادی و همکاری‌های منطقه‌ای با جنوب شرق آسیا متمرکز شد. دومین تغییر کلی در جهت‌گیری سیاست خارجی هند را می‌توان با سیاست نگاه به غرب توصیف نمود. در این تغییر ایران و دولت‌های حوزه خلیج فارس در سیاست نگاه به غرب جایگاه ویژه‌ای دارند و در این راستا پیوند هند و رژیم اسرائیل نیز

در چشم‌انداز سیاست نگاه به غرب برجسته شده است. سیاست نگاه به شرق به طور رسمی در سال ۲۰۰۵ توسط نخست وزیر هند، سینگ اعلام شد. تحت تأثیر دستاوردهای سیاست نگاه به شرق، سینگ سیاست نگاه به غرب را طراحی و اعلام نمود. در واقع نقطه آغاز سیاست نگاه به غرب هند، دیدار سینگ و وزیر بازرگانی هند در جوالی ۲۰۰۵ بود. در این دیدار سینگ اظهار داشت که: منطقه خلیج فارس شبیه به آسیای جنوبی بخش طبیعی از حوزه اقتصادی ما است. ما خواستار گسترش روابطمان با همسایگانمان در آسیای غربی هستیم. هند سیاست نگاه به شرق را با موفقیت به پیش برده است، ما می‌بایست سیاست مشابهی را در پیوند با همسایگانمان در آسیای غربی در پیش بگیریم (انصاری، ۱۳۹۶: ۱۱-۱۲). بدین خاطر که هند به زودی پس از ایالات متحده، چین و ژاپن به چهارمین مصرف‌کننده انرژی جهان تبدیل خواهد شد، ۳۱ درصد از انرژی مورد نیاز خود را از نفت تأمین می‌کند که ۶۸ درصد آن وارداتی است. هم اکنون یک چهارم و به زودی ۹۰ درصد واردات نفت هند از خلیج فارس وارد خواهد شد. هند باید نیازهای جمعیتی ۱/۲ میلیاردی خود را برآورده کند که تا سال ۲۰۳۰ بزرگترین جمعیت جهان خواهد بود. از این رو، هند درصدد است تا نفوذ خود را از فلات ایران تا خلیج تایلند افزایش دهد (در اینجا گسترش غربی و شرقی به معنای پوشش منطقه نفوذ نایب السلطنه راج است). تجارت هند با کشورهای عرب خلیج فارس و نیز ایران (که مدت‌هاست با هند روابط نزدیک اقتصادی و فرهنگی دارد و نمود آن در بندر چابهار پیگیری می‌شود) رو به افزایش است. تقریباً ۴/۳ میلیون هندی در شش کشور عربی شورای همکاری خلیج فارس مشغول به کارند و سالانه ۹/۵ میلیارد دلار پول به کشورشان ارسال می‌کنند. از دیگر سو، تعادل قدرت در سطح جهان در حال گذار به سمت شرق است و هند با آگاهی از این مسئله، آماده است تا ارتباطات راهبردی را با خاورمیانه گسترش دهد. نارندرا مودی برای این روند سیاسی حتی شعار هم ابداع کرده است: «پیوند با غرب». این پیوند سبب می‌شود

سیاست خارجی هند در قبال غرب آسیا... ۱۵

خاورمیانه همان جایگاهی را داشته باشد که جنوب شرق آسیا در سیاست «پیوند با شرق» هند پیدا کرده است (Eastasiaforum, 2019: 3). در همین راستا مودی طرحی نو و قوی در سیاست خارجی به راه انداخته است. به طور مثال، با وجود ترویج دو قطبی هندوئیسم و اسلام در داخل توسط خانواده سازمان‌های هندو موسوم به "سنگ پاریوا" وی در عمل با گسترش روابط با کشورهای مسلمان حاشیه خلیج فارس موفق شد که سیاست غرب آسیایی موفق‌تری را ترسیم نماید (Muraviev et al, 2021: 12).

اقیانوس هند و دریای عمان از منظر ژئواکونومیکی همچنان که در تجارت بین‌المللی حائز اهمیت است برای ظهور اقتصادی و نظامی هند نیز اهمیتی حیاتی دارد. بیش از نیمی از موقعیت جغرافیایی و ژئواستراتژیک تنگه هرمز که در واقع مهم‌ترین گلوگاه ورودی به این اقیانوس است، در اختیار ایران قرار دارد. تنگه باب‌المندب از دیگر تنگه‌های استراتژیک در مجاورت اقیانوس هند است اما منافع هند فراتر از قلمرو دریایی در پیرامون وسیع اقیانوس هند یعنی گستره وسیع خاورمیانه و آفریقا سبب طرح استراتژی نگاه به غرب در سیاست هند شده است. به طور کلی سیاست نگاه به غرب هند، باز فرمول‌بندی سیاست و روابط خارجی این دولت در سراسر خاورمیانه و آفریقا را توضیح می‌دهد. سیاست‌گذاران هند معتقد هستند که منافع بدست آمده از نگاه به غرب از طریق استراتژی چند دهه‌ای بعد از فروپاشی شوروی به وجود آمده است. این استراتژی شامل سه عمل موازنه‌سازی است که هر کدام نقش عمده‌ای در تثبیت سیاست خاورمیانه‌ای هند برخوردار بودند: ۱- موازنه در روابط هند با ریاض و تهران، علیرغم اینکه دو کشور وارث جنگ استراتژیک و فرقه‌ای هستند که ادامه این اوضاع باعث نابودی ظرفیت‌های منطقه می‌شود. ۲- موازنه میان خواسته‌های دو جانبه تهران و واشنگتن در فضای جنوب شرق آسیا و غرب آسیا که بحران هسته‌ای ایران به خوبی سیاست تعهدات چندجانبه هند را نشان داده است. ۳- موازنه طولانی مدت میان حمایت از آرمان‌های فلسطینیان و

رابطه‌ی دفاعی و راهبردی مستحکم با اسرائیل که این نوع رابطه راهبردی از سال ۱۹۹۲ رو به فزونی است. در عمل هر یک از این سه مورد به نفع یک کشور در منطقه نتیجه داده است: موازنه میان ریاض و تهران به نفع تهران تمام شده است؛ در مورد دوم واشنگتن توانست سیاست‌های خود را به هند دیکته کند و در مورد سوم تل آویو با لابی گسترده خود توانست از شدت حمایت دهلی نو از آرمان‌های فلسطینیان بکاهد. در عین حال هند به طور فعال خود را به عنوان "دوست قدیمی و شریک زندگی که هیچ جاه‌طلبی سیاسی و یا منطقه‌ای ندارد" تعریف کرده که با این سیاست می‌تواند نقش متعادلی در بازی‌های قدرت بزرگ منطقه ایفا کند (Joshi, 2015: 3). هدف دهلی نو این است که منافع ژئوپلیتیک هند را در غرب آسیا افزایش دهد و لذا در چارچوب سیاست غرب آسیایی خود تلاش کرده است که رابطه متوازی را با بازیگران اصلی منطقه چون ایران، عربستان، اسرائیل ترسیم نماید. به طوری که بسیاری از ناظران سیاست غرب آسیایی موفق مودی را از جمله دستاوردهای وی نگاه می‌کنند. با این حال سیاست متوازن غرب آسیایی هند اکنون با این چالش مواجه است که چگونه دهلی برای منافع بیشتر، تردیدهای خود را در خصوص عمیق‌تر نمودن روابط با برخی کشورهای بانفوذ منطقه کنار بگذارد. به نظر می‌رسد که دهلی نو به تدریج در حال رها نمودن تردیدهای خود برای درگیر شدن در مشارکت‌های استراتژیک در منطقه می‌باشد، به عنوان مثال اجلاس اخیر کواد در غرب آسیا با حضور وزیرای خارجه امریکا، هند، اسرائیل و امارات نشان می‌دهد که دهلی اکنون آماده است تا از روابط دوجانبه جداگانه با بازیگران غرب آسیا به سمت سیاست منطقه‌ای یکپارچه حرکت کند. نارندا موندی همچنین با گسترش ارتباط شخصی با حاکمان منطقه، همکاری‌های امنیتی و اقتصادی با این کشورها را قوی‌تر ساخته است (همیانی، ۱۴۰۱: ۲۰).

۲-۱. سیاست خارجی هند در قبال ایران

شعامل ژئوپلیتیکی همواره یکی از مهمترین موانع در روابط ایران و هند بوده است. شایان ذکر است که حتی قبل از انقلاب اسلامی، دو کشور در بلوک‌های شقدرت‌های رقیب قرار داشتند و همچنان به نظر می‌رسد که پویایی آینده روابط آن‌ها تا حدودی توسط عوامل ژئوپلیتیکی مشخص خواهد شد، زیرا آخرین تحولات نیز حاکی از واگرایی‌هایی در این کشورها نسبت به مسائل منطقه ای و جهانی است. اولین عامل خارجی که همیشه برای دوستی ایران هند مضر بوده، وسواس آمریکا برای محدود کردن خودمختاری استراتژیک تهران است. در نتیجه، از سال ۲۰۱۱، تحریم‌های ایالات متحده مانع از توسعه روابط اقتصادی نزدیکتر بین تهران و دهلی نو شده است. از سوی دیگر، هند نیز به نوبه خود به عنوان کشوری با آرمان‌های جهانی که با انگیزه به دست آوردن یک کرسی در میز عالی جهانی، از سال ۲۰۱۴ مشارکت راهبردی قوی با ایالات متحده را در طیف گسترده‌ای از مسائل دیپلماتیک، اقتصادی و امنیتی گسترش داده است. اکنون اولویت اصلی دهلی نو همکاری با ایالات متحده و شرکای همفکر آن در سراسر جهان به ویژه در منطقه هند و اقیانوس آرام است. دومین عاملی که ممکن است بر روابط تهران دهلی نو تأثیر بگذارد، شکاف‌های ژئوپلیتیکی بین هند و چین است. از قضا، علی‌رغم اینکه از نظر حجم، بزرگترین شریک تجاری هند است، جامعه استراتژیک هند، پکن را رقیبی می‌بیند که به دنبال به چالش کشیدن مواضع دهلی نو در جنوب آسیا و منطقه اقیانوس هند است. با این حال، از سال ۲۰۱۱ و پس از اعمال دور اول تحریم‌ها، ایران در تلاش برای کشف بازارها، سرمایه و فناوری غیرغربی، چرخش به شرق را آغاز کرد. سیاست «نگاه به شرق» با هدف تعامل بیشتر با قدرت‌های منطقه‌ای، به ویژه باز کردن سطح جدیدی از همکاری با چین، روسیه، هند و دیگر قدرت‌های آسیایی بود. در این زمینه، اکنون تهران در حال

کار بر روی یک توافق جامع راهبردی با پکن است که برخی از محافل استراتژیست هندی آن را باخت دهلی نو تفسیر کردند. در مورد مسائل منطقه ای، در حالی که موهبت هند و فارس شتاب خود را از دست داده است، فصل جدیدی در مشارکت هند با کشورهای خلیج فارس و رژیم اسرائیل گشوده شده است که در سازوکار کوچک «i2u2» متشکل از ایالات متحده، هند، ایالات متحده و آمریکا تجلی یافته است (Quamar, 2022: 13). رژیم اسرائیل با این حال، منافع تهران و دهلی نو به طور سنتی در مورد افغانستان به هم نزدیک شده است. هر دو کشور نه تنها نگرانی های مشترکی در مورد افراط گرایی دارند، بلکه در سال های اخیر به افغانستان در تصویر بزرگ تری از اوراسیا نگاه می کنند. در این زمینه، تهران به دهلی نو به عنوان یک شریک اقتصادی بالقوه مرتبط نگاه می کند. ایران که مستقیماً تحت تأثیر رویدادهای افغانستان قرار دارد، تلاش کرده است تا طالبان را متقاعد کند که یک رژیم فراگیر و ثبات در افغانستان برای تحقق پروژه های اتصال از جمله بندر چابهار و INSTC برای پل زدن بر بازارهای اوراسیا و جنوب آسیا کلیدی است. از طرفی بندر چابهار می تواند نقشی مهم در توسعه تجارت هند با آسیای مرکزی و افغانستان داشته باشد و بیشتر کالاهای هندی از طریق دریا از این بندر به کشورهای افغانستان و آسیای مرکزی ترانزیت شود. سرمایه گذاری هند در توسعه این بندر تا پیش از توافق هسته ای وین با موانعی از جمله تحریم های آمریکا و اتحادیه اروپا مواجه بوده است. موضوعی که پس از لغو تحریم ها، تا حدودی قابلیت اجرایی یافته است (Baru, 2012: 35). به طوری که پس از لغو تحریم ها، براساس آمارهای مرکز تجارت بین المللی، از میان ۶/۱۷ میلیارد دلار تجارت کالایی هند با ایران، ارزش صادرات کالایی هند به ایران در سال ۲۰۱۸، حدود ۲/۹ میلیارد دلار بوده که حدود ۰/۹ درصد از ارزش کل صادرات هند را تشکیل می دهد. همچنین کل واردات کالایی هند از ایران در سال ۲۰۱۸ حدود ۱۴/۸ میلیارد دلار بوده و ۲/۹ درصد از واردات هند را به خود اختصاص داده است.

تراز تجاری هند با ایران طی ۳ سال گذشته همواره مثبت و دارای مازاد تجاری به نفع ایران بوده است. تراز تجاری ایران با هند در سال ۲۰۱۶ برابر با ۵/۹ میلیارد دلار بوده که این رقم در سال ۲۰۱۸ به ۱۱/۹ میلیارد دلار رسیده و تقریباً دو برابر شده است. «برنج نیمه سفید شده یا کامل سفید شده، حتی صیقلی یا براق شده» حدود ۱/۲ میلیارد دلار از کل ارزش صادرات هند به ایران را به خود اختصاص داده است. این گروه کالایی سهم حدود ۴۲ درصدی از مجموعه صادرات هند به ایران را تشکیل می دهد. در میان اقلام عمده وارداتی هند در سال ۲۰۱۸، بیشترین میزان واردات متعلق به «نفت خام و روغن حاصل از مواد معدنی قیری» بوده است. میزان واردات هند از ایران در این گروه کالایی حدود ۱۳ میلیارد دلار است و ایران سهم ۱۱/۳ درصدی از تامین نیاز وارداتی هند در این گروه کالایی داشته است. پس از نفت خام، متانول بیشترین میزان واردات هند از ایران را به خود اختصاص داده است (The Economic Times, 27 May 2018) وزارت بازرگانی و صنعت هند ارزش تجارت این کشور با ایران در سه ماهه نخست سال ۲۰۲۳ را ۵۱۰ میلیون دلار اعلام کرد. این وزارتخانه افزود: در این مدت واردات محصولات غیرنفتی هند از ایران ۱۲ درصد رشد داشته است. این در حالی است که مبادلات تجاری ایران و هند نسبت به مدت مشابه سال گذشته ۲۴ درصد کاهش داشته است. ارزش کل مبادلات تجاری ایران و هند در سه ماهه نخست سال ۲۰۲۲ از مرز ۶۷۸ میلیون دلار گذشت. رکود صادرات هند به ایران دلیل اصلی کاهش ارزش مبادلات تجاری بین دو طرف از ژانویه تا مارس ۲۰۲۳ ذکر شده است. هند در این مدت ۳۲۲ میلیون دلار کالا به ایران صادر کرد که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۳۷ درصد کاهش داشت. هند از ژانویه تا مارس ۲۰۲۲ به ارزش ۵۱۰ میلیون دلار محصولات به ایران صادر کرده است. این در حالی است که هند در سه ماهه نخست سال جاری ۱۸۸ میلیون دلار کالای غیرنفتی از ایران وارد کرده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته ۱۲ درصد رشد نشان می دهد.

محصولات نفتی از ژانویه تا مارس ۲۰۲۳ بخش عمده صادرات ایران به هند را به خود اختصاص داده است. هند در این مدت ۶۵ میلیون دلار فرآورده نفتی از ایران وارد کرده است (Tasnim news, 16 may 2023).

شکل ۱: صادرات هند به ایران

هند مهم‌ترین شریک ایران در زمینه سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های بندر چابهار است. در همین راستا در ماه مه سال ۲۰۱۶، مودی نخست‌وزیر هند ضمن بازدید از ایران در مورد تجدید همکاری با ایران درباره همکاری اقتصادی، توسعه زیرساخت‌ها و مبادلات فرهنگی گفتگو کرد. مهم‌ترین جنبه دیدار مودی، نتیجه‌گیری توافق سه جانبه با افغانستان برای توسعه بندر چابهار بود که هندوستان را از طریق عبور از پاکستان به افغانستان می‌رساند. سرمایه‌گذاری هند در چابهار حدود ۵۰۰ میلیون دلار تخمین زده می‌شود و شامل تأسیس یک منطقه اقتصادی ویژه و کارخانه‌های متعدد است که می‌تواند با سوخت‌های ایرانی با نرخ تخفیف اجرا شود (Bearak & Murphy, 2016). در مجموع، راه ترانزیتی بندر چابهار مسیری امن‌تر، به‌صرفه‌تر و کوتاه‌تر برای تجارت هند به‌جای مسیر پاکستان است. یادآوری می‌شود که هند از رابطه با ایران به‌دنبال یک ایجاد دالان شمال به جنوب به‌ویژه یک مسیر تجاری بین آسیای مرکزی و بندر چابهار است. موضوع انتقال گاز ایران از مسیر پاکستان (یا خلیج فارس و دریای عربی) به هند بسیار

سیاست خارجی هند در قبال غرب آسیا... ۲۱

حائز اهمیت است. گفتنی است وابستگی هند در سال ۲۰۲۵ به واردات گاز به ۹۱ درصد خواهد رسید. از سوی دیگر، هند به بازارهای ایران و آسیای مرکزی نیاز دارد. سطح تجارت دو کشور در سال ۲۰۰۸-۲۰۰۷ حدود ۸۹۶/۱۲ میلیارد دلار بود که به این مقدار باید ۲۳ میلیون دلار مبادله محصولات غیرنفتی را نیز افزود (آقاجانی و عسگری، ۱۳۸۹: ۳۲-۳۳). علی شمخانی در اردیبهشت ۱۴۰۲ در دیداری که با آجیت دوال مشاور امنیت ملی هند در تهران داشت خواستار فعال‌سازی مکانیزم ریال-روپیه در تجارت ایران و هند شد و معتقد بود که: این سازوکار نقش تعیین‌کننده‌ای در تعاملات اقتصادی تهران با دهلی نو خواهد داشت. همچنین آجیت دوال در دیدار با حسین امیرعبداللهیان وزیر امور خارجه ایران در تهران بر اهمیت همکاری با ایران در زمینه‌های مختلف با توجه به شرایط کنونی بین‌المللی و تحولات قریب الوقوع در عرصه جهانی تاکید کرد. وی همچنین خواستار تدوین نقشه راه همکاری بین دهلی نو و تهران در چارچوب یک طرح مشارکت بلندمدت شد. دوال همچنین خاطرنشان کرد: مشارکت هند در توسعه شهر بندری جنوب شرقی جابهار ایران به همکاری نزدیک‌تر میان سایر کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز و روسیه کمک می‌کند. امیرعبداللهیان نیز به نوبه خود بر لزوم تلاش برای ارتقای همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ایران و هند در زمینه‌های مختلف از جمله مبارزه با تروریسم و قاچاق مواد مخدر تاکید کرد. دو مقام همچنین برنامه‌های تقویت روابط اقتصادی و تجاری دو طرف را مورد بررسی قرار دادند و موضوعات مربوط به افغانستان، مذاکرات رفع تحریم‌ها علیه ایران و مجموعه‌ای از تحولات منطقه‌ای را مورد بررسی قرار دادند. (Caspian news, 2 may 2023)

هند هم‌چنین یکی از مهم‌ترین شرکای ایران در زمینه کریدور بین‌المللی شمال - جنوب است که بوسیله خطوط ریلی و جاده‌ای و بنادر و کشتیرانی سواحل هند را از طریق بنادر ایران در خلیج فارس به آسیای میانه و قفقاز و از آنجا به

روسیه و اروپا متصل می‌کند، برآورد می‌شود که این مسیر بازرگانی دسترسی هند را به اروپا و روسیه که از طریق کانال سوئز حدود ۵۵ روز به طول می‌انجامد به حد ۳۳ روز کاهش دهد. هند از طرفی با مانع پاکستان برای دسترسی به آسیای میانه مواجه است و در رقابت با نفوذ پاکستان چین در آسیای میانه منافع سیاسی در دسترسی به آسیای میانه نیز دارد. در زمینه تأمین انرژی ایران هم چنین یکی از مهم‌ترین تأمین کنندگان نفت و گاز مایع برای هند است. دو کشور هم‌چنین در زمینه‌های تجاری و بازرگانی منافع مهمی دارند. در ۲۲ می ۲۰۱۶، نخست وزیر هند به تهران سفر کرد و در طول دیدار با رئیس جمهوری ایران دو طرف ۱۲ توافق در زمینه‌های مختلف امضا کردند که مهم‌ترین آن توافق برای ۵۰۰ میلیون دلار سرمایه گذاری هند در بندر چابهار است. ارزش مبادلات تجاری هند با کشورهای CIS در سال ۲۰۱۴، قریب به ۱۲ میلیارد دلار بوده است، که در صورت بهره برداری از بندر چابهار و اتصال این بندر به خطوط راه آهن جنوب به شمال، هزینه‌های حمل و نقل این کشور با این حوزه درصد قابل توجهی کاهش خواهد یافت. در زمینه‌های تجاری حجم تجارت دو ایران و هند علی‌رغم تحریم‌های آمریکا در سال ۲۰۱۸، معادل ۱۳٫۸ میلیارد دلار بوده است (the geopolitics, 2019).

5)

این تفاوت‌ها در رویکرد ژئوپلیتیکی دو کشور، روابط اقتصادی آن‌ها را به چالش برانگیزترین جنبه روابط تبدیل کرده است. به نظر می‌رسد بدون ایجاد پیوند اقتصادی معنادار، روابط ایران و هند نمی‌تواند فراتر از پیوندهای نمادین باشد و این روابط صرفاً معطوف به گسترش سیاسی خواهد بود. برای درک وضعیت بد روابط تجاری بین این دو، بهتر است نگاهی به تجارت کلی در سال‌های اخیر بیندازیم. در حالی که حجم تجارت در سال ۲۰۱۸ به حدود ۱۴ میلیارد دلار رسیده است، آمار مربوط به سال ۲۰۲۱ نشان می‌دهد که به دلیل پیروی هند از تحریم‌ها، حجم تجارت در سال گذشته به کمتر از ۱٫۵ میلیارد

دلار کاهش یافته است بدون اینکه هیچ نشانه‌ای از سرزندگی و نشاط نشان داده شود (Ips, 23 april 2023). رشد در آینده‌ای قابل پیش‌بینی در این پس‌زمینه، سیاست‌گذاران ایرانی و هندی به ضرورت وجود محرک‌های جدید برای ایجاد همکاری دوجانبه قوی و مصون‌سازی روابط در برابر عامل مخرب شخص ثالث پی برده‌اند. برای گسترش دستور کار دوجانبه خود، اکنون زمان آن فرا رسیده است که تهران و دهلی نو زمینه‌های همکاری مطلوب تری را شناسایی و تعاملات خود را تقویت کنند. بنابراین، از آنجایی که ایران به شرق به عنوان منبع جایگزین تجارت و سرمایه‌گذاری در غرب نگاه می‌کند، هر دو کشور به یک نقشه راه برای انجام تجارت دوجانبه، سرمایه‌گذاری‌ها و تسویه حساب‌های متقابل به ارزش‌های ملی نیاز دارند. برای ارائه برخی ایده‌ها، مانند پیشنهاد روسیه، مکانیسم تسویه با رویه می‌تواند محرکی دگرگون‌کننده برای تقویت روابط تجاری بین ایران و هند باشد، زیرا ذخایر رویه ایران با بانک‌های هندی از جمله بانک توسعه صنعتی هند (IDBI) و بانک UCO در سال‌های اخیر تخلیه شده است. علاوه بر این، پروژه‌های ارتباطی ما از جمله INSTC و چابهار را می‌توان به عنوان محور طیف گسترده‌ای از مشارکت بین ایران و هند در داخل اوراسیا بزرگ که در آن منافع آن‌ها همگرا می‌شود، دید. هر دو کشور می‌توانند بر روی نقشه راه مشارکت انرژی کار کنند، زیرا ایران همیشه منبع قابل اعتماد انرژی از نظر مقرون به صرفه بودن، دسترسی و امنیت جریان انرژی به هند بوده است. راه‌های متعددی برای گسترش روابط انرژی با بازارهای در حال رشد هند وجود دارد. در مورد همکاری گاز طبیعی که خارج از تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده است، یک توافق نامه عرضه بلندمدت یک گزینه ممکن برای تضمین جریان ثابت انرژی به هند خواهد بود. همچنین امکان سرمایه‌گذاری شرکت‌های کوچک و متوسط هندی در منطقه آزاد اقتصادی چابهار (EFZ) برای راه‌اندازی واحدهای پتروشیمی و کود به صورت مستقل و یا از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با شرکت‌های دولتی و خصوصی ایرانی

وجود دارد. در نهایت، مذاکرات معلق در مورد موافقتنامه تعرفه ترجیحی (PTA) پس از انجام پنج دور مذاکرات تا کنون، باید با قدرت از سر گرفته شود. نکته اصلی این است که در پرتو رکود روابط اقتصادی، تنها یک اراده قوی سیاسی از هر دو طرف می تواند روابط دوجانبه را به افق های جدیدی در بحبوحه گذار ژئوپلیتیکی در آسیا و جهان سوق دهد.

۲-۲. سیاست خارجی هند در قبال اسرائیل

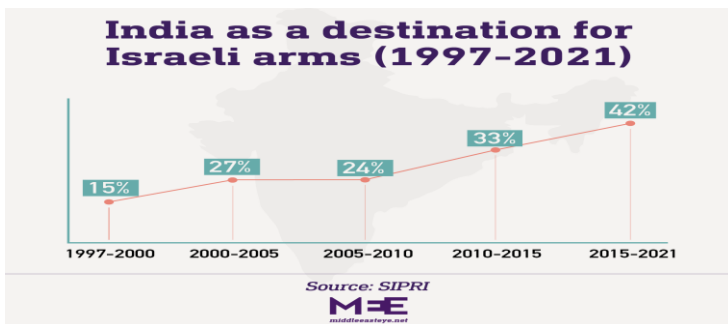
هندوستان از سیاست ایدئولوژیک محور دوران جنگ سرد عبور کرده و منافع محور و امنیت محور شده است که نتیجه منطقی این رویکرد برقراری روابط دیپلماتیک با اسرائیل در ژانویه سال ۱۹۹۲ بوده است. هند قبل از برقراری روابط دیپلماتیک با اسرائیل، حمایت خود را از آرمان های فلسطینیان ابراز نموده بود. در همین راستا یاسر عرفات از هند دیدار کرد و پذیرفت هند حق برقراری روابط مستقل با اسرائیل را داراست و اینکه فلسطینی ها حق ندارند این تصمیم را مورد سوال قرار دهند مخصوصا از آنجایی که آن ها نیز در مذاکره با اسرائیل بودند. از دیدگاه دهلی نو، منافع فلسطین در ایجاد دو کشور است که در کنار هم در صلح زندگی کنند و تلاش های هند برای کمک به استقرار دولت فلسطین از فواید روابط دو جانبه خواهد بود. کنفرانس مادرید منجر به توافقات اسلو در سال های ۱۹۹۳ و ۱۹۹۵ بین اسرائیل و سازمان آزادیبخش فلسطین شد که از طریق آن دولت اسرائیل به رسمیت شناخته شد. این توافقات منجر به ایجاد مؤسسه ملی فلسطین (PNA) با استقلال محدودی شد. علاوه بر این، در دهه ۱۹۹۰ هندوستان اصلاحات اقتصادی را آغاز کرد و نقاط قوت خود را به وجود آورد. در حالی که سیاست حمایت از موضوع فلسطین را ادامه می داد، به آرامی روابط خود را با اسرائیل برقرار ساخت. این سیاست ها در مسیر موازی تقویت روابط با اسرائیل ترسیم شده بود و برای جهان عرب این موضوع مورد تایید قرار گرفت که رفتار هند نسبت به قبل فروپاشی شوروی

کاملاً تغییر کرده است (Singh, 2017: 5-6).

در ابتدای دهه ۱۹۹۰ اسرائیل به دومین عرضه کننده قابل اعتماد تسلیحات به هند تبدیل شد. اسرائیل رادار به سرعت هشدار دهنده گرین پاین را به هند فروخت و تمایل داشت تا آن را با فروش موشک‌های ضد بالستیک کامل کند. همچنین فروش سیستم هوایی به سرعت هشدار دهنده فالکون را به مراحل نهایی‌اش رساند. (Gupta, 2005:22). براساس توافقات به عمل آمده بین هند و اسرائیل در ژانویه ۲۰۰۷، دو طرف موافقت‌نامه به ارزش ۳۳۰ میلیون دلار را برای تولید مشترک نسل جدید موشک‌های زمین به هوای باراک ۸ نیز نامیده می‌شود، امضا کردند. علاوه بر این دو طرف توافق کردند که هند ۱۰۰ فروند هواپیمای بدون سرنشین هرون ایگل با قابلیت عملیاتی تا ارتفاع ۲۰ هزار پا به ارزش ۵۵۰ میلیون دلار از اسرائیل خریداری نماید (thediplomat, 2019: 3). در ژانویه ۲۰۰۸ هم فصل جدیدی در همکاری هند و اسرائیل نیز گشوده شد. هند یک ماهواره جاسوسی اسرائیلی را به هوا فرستاد. همکاری دو جانبه وارد حوزه هسته‌ای هم شد. قطعنامه سپتامبر ۲۰۰۷ آژانس بین‌المللی انرژی هسته‌ای از همه کشورهای خاورمیانه می‌خواست تا ساخت بمب هسته‌ای را کنار بگذارد. آمریکا، کانادا، گرجستان و هند در دفاع از اسرائیل به این قطعنامه رای ممتنع دادند (قدیری، ۱۳۸۸: ۶۲). متعاقب آن همکاری‌های هند و اسرائیل در زمینه تسلیحات بطور چشم‌گیری رشد یافته است هم چنین حجم تجارت دو طرف از ۲۰۲ میلیون دلار در ۱۹۹۲ به ۵۴٫۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۹ افزایش یافته که در سال ۲۰۱۵ به ۵ میلیارد دلار رسیده بود. صادرات تسلیحات نظامی مهمترین مؤلفه در روابط تجاری دو بازیگر است (Muni, 2016: 704). ارقام برای سال ۲۰۱۹ شگفت‌انگیز است زیرا حدوداً ۱۰۰ میلیون دلار قرارداد تحویل موشک اسرائیل به ارتش هند به امضا رسیده است، بنابراین اسرائیل در میان سه نفر برتر تامین کنندگان اسلحه به هند قرار بگیرد. با تصویب دولت هندوستان، قرارداد چند میلیارد دلاری برای خرید موشک‌های

هدایت شده ضد تانک (ATGMs) علاوه بر تقویت ارتش هند، موقعیت مالی اسرائیل در سال جاری ۲۰۱۹-۲۰۱۸ را تقویت کرده است. با توجه به احتمال تکرار سفارشات برای موشک و چندین پروژه توسعه نظامی دیگر، اسرائیل دارای توانایی ظهور به عنوان یک بازیکن قدرتمند در بازار دفاعی هند است که انتظار می رود در عرض ۱۰ تا ۱۵ سال آینده ارزش آن ۱۵۰ تا ۲۵۰ میلیارد دلار باشد (Middle East Monitor, 2019: 5). مشارکت دفاعی آن ها همچنین به اشتراک فناوری های حیاتی اسرائیل برای موشک ها، سیستم های جنگ الکترونیک، سیستم های راداری، سیستم های ناوبری و سیستم های کنترل سلاح که توسط سازمان توسعه و تحقیقات دفاع جدید هند (DRDO) طراحی و تولید شده است، گسترش می یابد. تغییر هند به سمت خوداتکایی در سال های اخیر منجر به راه اندازی سرمایه گذاری های دفاعی مشترک شده است. چشم انداز هند و اسرائیل در مورد همکاری دفاعی که اخیراً امضا شده است گامی رو به جلو در این مسیر است. سامانه های تسلیحاتی پیشرفته مانند موشک های زمین به هوای باراک ۸، پهپادهای اسکای استرایکر و تفنگ های تهاجمی تراور از جمله محصولات ابتکار مشترک تولید و توسعه دو کشور هستند. به عنوان بخشی از بازدیدهای منظم از کشتی های هندی با حسن نیت، سه کشتی نیروی دریایی هند از ناوگان غربی در ماه می ۲۰۱۷ با بندر حيفا تماس گرفتند. همچنین هند در مانور چند جانبه نیروی هوایی BlueFlag-2021 که در اکتبر ۲۰۲۱ در اسرائیل برگزار شد، شرکت کرد (Iasgyan, 1 april 2023). عده ای از تحلیل گران اسرائیلی این گونه روابط را به عنوان ائتلافی از سه ملت دموکرات مسیحی - صهیونیست و هندو علیه جهان اسلام تلقی کردند.

شکل ۲: صادرات سلاح اسرائیل به هند

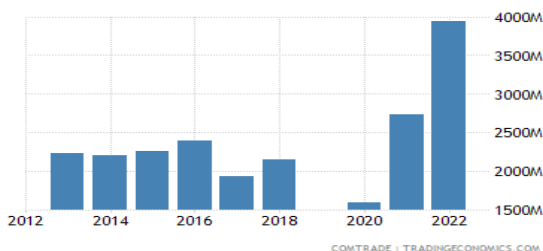
اهمیت اسرائیل در سیاست خارجی هند در واقع بیش از هر عاملی متأثر از ضرورت‌های نوسازی نظامی هند است و عمده صادرات اسرائیل به هند را نیز تسلیحات تشکیل می‌دهد. از طرفی روابط سیاسی با هند برای اسرائیل اهمیت والایی دارد. اسرائیل که با مساله عدم شناسایی بین‌المللی از طرف اغلب کشورهای مسلمان مواجه است همواره تلاش نموده است که روابط سیاسی خود را گسترش دهد. در زمینه بازرگانی نیز هند پس از چین و هنگ کنگ سومین شریک بزرگ تجاری برای رژیم اسرائیل در آسیا محسوب می‌شود. با توجه به موقعیت راهبردی هندوستان در اقیانوس هند و با توجه به تمایل صهیونیست‌ها برای بازکردن پای خود در این اقیانوس و افزایش عمق راهبردی خود، دیگر حوزه‌ای که احتمال افزایش همکاری‌ها در آن زیاد به نظر می‌رسد، حوزه دریانوردی و همکاری‌های مشترک نظامی در اقیانوس هند است. همان‌طور که در سال ۲۰۰۰ زیردریایی‌های صهیونیستی اقدام به پرتاب موشک‌های کروز با قابلیت حمل کلاهک هسته‌ای نمودند؛ اقدامی که بعید به نظر می‌رسد بدون اطلاع هند و جلب رضایت این کشور بوده باشد. روابط اقتصادی هند با اسرائیل هم از ۲۰۰ میلیون دلار تعامل اقتصادی دو طرف در ۱۹۹۲م، به مبلغی حدود ۵٫۸ میلیارد دلار در ۲۰۱۸م رسیده است. در نتیجه‌ی بحران اقتصادی، افت ۱۴/۳٪ در روابط اقتصادی دو طرف پدید آمد؛ به گونه‌ای که روابط تجاری دو

طرف هیچ‌گاه از ۴/۴ میلیارد دلار بالاتر نرفت. موازنه‌ی تجاری میان دو کشور، ۵۷۳ میلیون دلار به سود اسرائیل بوده است. طی سال ۲۰۱۸ حجم روابط تجاری دو طرف به ۲۴/۳ میلیارد دلار رسید. تخمین زده شده است که با امضای توافقنامه‌ی تجارت آزاد بین دو کشور، حجم مبادلات اقتصادی و تجاری دو طرف به ۱۵ میلیارد دلار در سال برسد. دور هشتم گفتگوها برای رسیدن به این توافقنامه در نوامبر ۲۰۱۳ م در اسرائیل برگزار شد. در سال ۲۰۱۰ م هند ششمین شریک تجاری اسرائیل و چهارمین مقصد صادرات اسرائیل گردید. صادرات عمده‌ی هند به اسرائیل نیز شامل سنگ‌های قیمتی، فلزات، مواد شیمیایی و معدنی و ماشین آلات می‌شود. اسرائیل جایگاه سی‌وهشتم را در زمینه‌ی جریان سرمایه‌گذاری خارجی در هند دارد که در ۲۰۱۸ م بالغ بر ۶۰ میلیون دلار بوده است. همچنین اسرائیل تکنولوژی‌های انرژی پاک، نانو، تاسیسات آبیاری جدید و زیرساخت‌های فنی به هند صادر کرده است (Atlantic Council, 2018). رویکرد خارج از چارچوب در حالی که بهبود در روابط دوجانبه هند و اسرائیل افزایشی است، می‌تواند با اتخاذ رویکرد منطقه‌ای و کوچک به این روابط، کمی پویایی اضافه کرد. با اتخاذ رویکردی خارج از چارچوب و بر اساس توافقنامه‌های مشارکت اقتصادی هند، امارات و اسرائیل و امارات، می‌تواند یک قرارداد تجاری سه جانبه هند، اسرائیل و امارات امضا کرد. چنین اقداماتی می‌تواند گلوگاه‌های موجود ناشی از مقررات سنگین را رها کند و حجم تجارت بین سه کشور و بین آن‌ها را به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش دهد. ترکیبی از سرمایه امارات متحده عربی، فناوری اسرائیل و بازار هند در بخش‌های مختلف می‌تواند نتایج برد-برد-برد را به همراه داشته باشد. در این روحیه است که فدراسیون بین‌المللی اتاق‌های بازرگانی هند و اسرائیل در سال ۲۰۲۱ مشارکتی را آغاز کرد که طی آن یک شرکت اسرائیلی - Eccopia - فناوری نوآورانه تمیز کردن خورشیدی روباتیک بدون آب را در هند برای پروژه‌ای در امارات تولید کرد. این سه

سیاست خارجی هند در قبال غرب آسیا... ۲۹

کشور با اطمینان از تکرار چنین مشارکت‌هایی در بخش‌های دیگر، پتانسیل نوآوری و تجارت بین‌المللی همکاری خود را تا سال ۲۰۳۰، ۱۱۰ میلیارد دلار برآورد می‌کند. امارات متحده عربی میزبان رویداد «امارات و اسرائیل با آفریقا متحد می‌شوند» در سال ۲۰۲۰ بود که هند با توجه به نقش قابل اعتماد و تأثیرگذار خود در آفریقا به راحتی می‌تواند در قالب سه جانبه به آن ملحق شود. نمونه دیگری از چنین مشارکت سه جانبه، تفاهم نامه سرمایه‌گذاری مشترک هند، اسرائیل و امارات متحده عربی است که در سال ۲۰۲۲ به امضا رسید. این امر به شرکت نیمه هادی برج اسرائیل و شرکت نکست اوربیت ونچرز امارات کمک می‌کند تا ۳ میلیارد دلار برای ایجاد اولین مرکز تولید نیمه هادی هند در ایالت کارناتاکا سرمایه‌گذاری کنند (orfonline, 28 mars 2023).

شکل ۳: صادرات اسرائیل به هند

شکل ۴: صادرات هند به اسرائیل

یکی دیگر از اهداف سیاست خارجی هندوستان مبارزه با افراط گرایی اسلامی در کشورهای همسایه است. دولت هند سال‌هاست که قربانی نیروهای افراطی تحت حمایت پاکستان در کشمیر است. مبارزات مجاهدین کشمیری الهام گرفته از مقاومت افغان‌ها در برابر شوروی سابق می‌باشد. با این تفاوت که از نظر منابع مادی و تجهیزات لجستیکی از سوی پاکستان حمایت می‌شوند (وثوقی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۹). برای اسرائیل هم، کنترل حلقهٔ اول و دوم محیط امنیتی پیرامونی و کاستن از خطرات و تهدیدات متوجه دولت یهودی، همواره مهم‌ترین نگرانی اسرائیل بوده است. امن نگه داشتن منطقه از تهدیدات ایدئولوژیک که می‌تواند اثرات سوئی در درازمدت داشته باشد اولویت نخست دولت یهودی بوده است. نگرانی عمیق از آنچه تروریسم اسلامی خوانده می‌شود و نوعی اسلام‌هراسی مشترک، همگرایی بنیادین تری میان دهلی نو و تل‌آویو ایجاد کرده است. وجود دشمن مشترکی به نام القاعده، افغان‌العرب‌ها، طالبان، وهابیت و گروه‌های تندرو اسلامی وابسته به این نحله و لزوم کاستن از تهدیدهای آنان، نزدیکی بیشتری میان دو طرف ایجاد کرده است. پس از بحران گروگان‌گیری در کشمیر، و به طور مشخص پس از روی کار آمدن طالبان در افغانستان و قدرت‌نمایی القاعده در امریکا، هر دو کشور نگران اوج‌گیری خصومت اسلام‌گرایان و افراطیون به همکاری‌های امنیتی فیما بین عمق و شدت بیشتری بخشیدند. اوج این همکاری‌ها در عقد تفاهمنامهٔ امنیتی میان دو طرف پس از سفر شارون به هند بود (الراکابی، ۱۳۹۰: ۲۱). با گسترش روابط دیپلماتیک بین هند و اسرائیل امکان همکاری بیشتری بین سازمان‌های ضد تروریستی دو کشور به وجود آمد. اسرائیل توانست در بخش آموزش ضد عملیات تروریستی تعدادی از افراد دستگاه ضد تروریست هند را آموزش دهد و تجهیزات پیشرفته‌ای که برای این منظور بکار گرفته می‌شود را در اختیار هند قرار داد. همکاری‌های دو کشور در

بخش‌های تبادلات اطلاعات در مورد گروه‌های تروریستی، منابع مالی، جذب و بکارگیری افراد، نوع و نحوه تعلیم و انجام عملیات آنها به سرعت گسترش یافت. فروش تجهیزات پیشرفته جاسوسی اسرائیل به هند مانند سیستم‌های متحرک هشدار دهنده در مرزها و تجهیزات کنترل نفوذ گروه‌های تروریستی در منطقه مرزی کشمیر (خط کنترل) و همچنین پهبادهای بدون سرنشین که قادرند حتی از ارتفاعات بسیار بالا اطلاعات لازم در خصوص تحرک نظامی کشورهای همسایه را ارسال نمایند، همگی در تقویت سازمان‌های ضد تروریستی هند موثر بودند. براساس اطلاعات موجود، موساد (سازمان جاسوسی اسرائیل) هم اینک در دهلی‌نو، پایتخت سیاسی هند، در بنگلور، پایتخت صنعتی این کشور و شهر بمبئی به عنوان بندر اصلی و مرکز مهم تجاری هند استقرار کامل یافته است (الوقت، ۱۷ مرداد ۱۳۹۶). از آغاز همکاری‌های هند با اسرائیل در بخش ضد تروریسم، موفقیت‌های سازمان‌های ضد تروریستی هند در برابر گروه‌های تروریستی بطور چشم‌گیری افزایش یافته است. نهادهای ضد تروریستی هند توانسته‌اند تعداد زیادی از عملیات تروریستی در داخل خاک هند را کشف و یا خنثی سازند و اکثر گروه‌های تروریستی ضد هند را تضعیف نماید. اسرائیل نیز با کمک بخش فضایی هند توانسته ماهواره جاسوسی خود را به فضا پرتاب نماید تا با نزدیک شدن به مرزهای ایران دقیق‌تر از مسائل هسته‌ای و نظامی ایران اطلاعات کسب نماید (4: 2019, times of israel).

نوآوری و فناوری از آنجایی که رقابت‌های ابرقدرت‌ها برای دستیابی به فناوری‌های پیشرفته همچنان تشدید می‌شود، هند و اسرائیل از افزایش همکاری‌ها در این حوزه سود زیادی دارند. هر دو کشور در فناوری و نوآوری پیشرو هستند و پتانسیل همکاری در بخش فناوری پیشرفته قابل توجه است. تخصص هند و اقتصاد بزرگ و رو به رشد آن مکمل قابلیت‌های تحقیق و توسعه و نوآوری اسرائیل است و فرصتی عالی برای پیشرفت مشترک در

تحقیق و توسعه و نوآوری فراهم می‌کند. هند قبلاً فناوری G5 بومی خود را راه‌اندازی کرده است، در حالی که یک بستر آزمایشی برای G6 در مارس ۲۰۲۳ راه‌اندازی شد. کار با یکدیگر در حوزه‌های مختلف از هوش مصنوعی، داده‌های بزرگ و نیمه‌رساناها گرفته تا انرژی‌های تجدیدپذیر، مراقبت‌های بهداشتی و کشاورزی می‌تواند به نفع هر دو کشور باشد و در اختیار آنها قرار دهد. تخصص هند و اقتصاد بزرگ و رو به رشد آن مکمل قابلیت‌های تحقیق و توسعه و نوآوری اسرائیل است و فرصتی عالی برای پیشرفت مشترک در تحقیق و توسعه و نوآوری فراهم می‌کند. چنین همکاری‌ها می‌تواند فرصت‌های بیشتری را برای دو کشور ایجاد کند تا مشارکت خود را با سایر کشورهای منطقه با تمرکز ویژه بر مدیریت آب، مبارزه با تروریسم و فناوری‌های نوظهور گسترش دهند. گسترش تعامل بین اکوسیستم‌های نوپا فناوری دو کشور نیز باید در اولویت باشد. هند تنها در سال ۲۰۲۱ شاهد تاسیس ۴۶ تک شاخ بوده است که بیش از ۴۲ میلیارد دلار توسط استارت‌آپ‌های آن جمع‌آوری شده است. به طور مشابه، اسرائیل شاهد ظهور ۳۳ تک شاخ با ۲۵ میلیارد دلار آمریکا برای حمایت از آنها بوده است. با پیوستن به نیروها، هر دو اکوسیستم نوپا می‌توانند دستاوردهای قابل توجهی داشته باشند. در عصر تمرکز بر فناوری پیشرفته، بسیار مهم است که به یاد داشته باشیم که نوآوری با فناوری پایین ارزش زیادی دارد. هند و اسرائیل می‌توانند در این زمینه برای ارائه راه‌حلهایی برای بسیاری از مشکلات در جنوب جهانی، که تمرکز هند در دوره ریاست جمهوری G20 است، همکاری کنند. به عنوان مثال، سیستم پرداخت دیجیتال ارزان هند را می‌توان به راحتی در سایر کشورهای در حال توسعه تکرار و افزایش داد. هند و اسرائیل می‌توانند در این زمینه برای ارائه راه‌حلهایی برای بسیاری از مشکلات در جنوب جهانی، که تمرکز هند در دوره ریاست جمهوری G20 است، همکاری کنند. خرید بندر حیفا توسط گروه آدانی هند در سال ۲۰۲۲، راه را برای افزایش همکاری بین دو کشور در پروژه‌های

زیرساختی منطقه‌ای و محلی، علاوه بر پارک‌های غذایی یکپارچه I2U2 و پروژه‌های انرژی‌های تجدیدپذیر به ارزش ۲,۳ میلیارد دلار در هند هموار کرد. یکی دیگر از پروژه‌های زیرساختی که هند و اسرائیل را به خود جلب کرده، «کریدور هند - عربی - مدیترانه» به اروپا است که بنادر هند، امارات، عربستان سعودی، اردن، اسرائیل و یونان را به هم متصل می‌کند.
(indembassyisrael.gov.in, 23 may 2023).

چنین پروژه‌هایی می‌توانند فرصت‌های بیشتری را برای کاوش در هم‌افزایی‌های جدید هم به صورت دوجانبه و هم فراتر از آن فراهم کنند. ارزش افزوده استراتژیک از نظر سیاسی، در حالی که بسیاری دلایل داخلی-ایدئولوژیکی را برای رشد اخیر روابط هند و اسرائیل نسبت می‌دهند، اما این رابطه اکنون به مرحله بلوغ رسیده است که در آن تداوم سیاست خارجی، صرف نظر از جهت‌گیری سیاسی دولت‌های در قدرت، یکی از پایه‌های اصلی آن است. از هر دو کشور این امر در چند جبهه مشهود است. یکی، دولت‌های هندی متوالی از جریان‌های اصلی سیاسی مختلف، سیاست اسرائیل خود را پیش برده‌اند و از قضا یکی از موفقیت‌های اصلی دولت کنونی در سیاست خارجی، در غرب آسیا است. دوم، همین امر در سیاست اسرائیل در هند که از حمایت گسترده دو حزبی برخوردار است مشهود است. یکی دیگر از نشانه‌های این فرمول این است که توافق ابراهیم اسرائیل با همسایگان عرب تاکنون حمایت فعال حداقل چهار دولت را به دست آورده است. در حالی که از سرگیری روابط دیپلماتیک اخیر عربستان و ایران، سیاست خارجی اسرائیل را بیشتر آزمایش خواهد کرد، جالب است که روابط هند و اسرائیل از هر دو موضوع فلسطین و ایران بی‌رنگ مانده است. این گواهی بر احترامی است که هر یک از آنها برای خودمختاری استراتژیک دیگری قائل هستند که به خوبی با سیاست‌های خارجی عمل‌گرایانه آنها ترکیب می‌شود. با نگاهی به آینده، روابط دفاعی و امنیتی در مواجهه با عدم اطمینان روزافزون منطقه‌ای و بی‌ثباتی جهانی مهم باقی

خواهند ماند. در یک چشم‌انداز جهانی که به سرعت در حال تغییر است، که در اقدامات و برداشت‌های ابرقدرت‌ها در غرب آسیا مشهود است، ایجاد اعتماد و روابط طولانی‌مدت ضروری است. هند و اسرائیل، همراه با دیگر شرکا باید نه تنها برای کمک به شکل دادن به تحولات در غرب آسیا، بلکه برای تسهیل شکل دادن به آینده جهانی که به طور فزاینده‌ای در حال جهانی شدن، چند قطبی و چند شبکه ای است، همکاری مستحکم را در زمینه‌های مختلف توسعه دهند.

نتیجه‌گیری

رهبران هندی بهترین گزینه برای هند را نوعی "ترکیب صنعتی - نظامی بومی" می‌دانستند که این کشور را از تنگنای خارجی قبل از جنگ سرد نجات دهد. با گذشت زمان و بعد فروپاشی شوروی فرصت مناسبی برای این کشور بوده است تا در عین برقراری روابط با آمریکا و متحد راهبردی اسرائیل، روابط خوبی با دیگر کشورهای خاورمیانه داشته باشد و از این کارت برای کسب امتیاز از این قدرت‌ها استفاده کند. از این رو کشور هند با داشتن میلیون‌ها نفر کارگر ماهر و غیر ماهر در کشورهای خاورمیانه که درآمد ارزی قابل توجهی برای این کشور ایجاد می‌کنند و واردات بیش از ۷۰٪ نفت مورد نیاز خود از کشورهای مسلمان خاورمیانه و همچنین داشتن روابط گسترده تجاری و اقتصادی با این کشورها، تا حدودی طرح یک اتحاد استراتژیک بین خود و اسرائیل را در سیاست خارجی خود نپذیرفته است. هند داشتن روابط گسترده با اسرائیل را در جهت کسب منافع بیشتر (اقتصادی، نظامی، امنیتی، مبارزه با تروریسم و همچنین نزدیکی بیشتر با آمریکا) می‌داند. بنابراین توسعه مناسبات سیاسی - نظامی و امنیتی هند و اسرائیل الزاماً بدین معنا نیست که مناسبات هند و جمهوری اسلامی ایران را تحت تاثیر منفی قرار دهد. هندوستان از این ظرفیت ملی برخوردار است که مناسبات متوازی بین کشورهای متخاصم ایجاد نماید و تحت تاثیر و نفوذ سایر کشورها قرار نگیرد. سیاست خارجی هند

سیاست خارجی هند در قبال غرب آسیا... ۳۵

را منافع ملی‌اش تعیین می‌کند و منافع ملی هند ایجاب می‌کند ضمن برقراری روابط دفاعی امنیتی نظامی با اسرائیل، در محیط داخلی با ایران مناسبات سیاسی - اقتصادی، تجاری برقرار کند و در محیط بین‌الملل تا آنجایی که منافع کلی هند به خطر نیفتد، با ایران مناسبات دوستانه داشته باشد. این معما گسترش سیاست هند با اسرائیل یا ایران ضمن تاثیر گذاری بر هر دو بازیگر در منطقه، سبب حساسیت دو طرف شده است و این بازیگران را به همکاری راهبردی با مخالفان هند در عرصه بین‌المللی سوق داده است. اما هند سعی کرده است که از میان فشارهای که منافع متعارض ایران و اسرائیل در خاورمیانه بر پیوندهایش وارد می‌نماید عمل‌گرایانه منافع ملی خود را جستجو و پی‌گیری کند و این فضاهای متعارض گرچه برای سیاست‌های خاورمیانه‌ای هند محدودیت‌هایی ایجاد کرده است اما سبب قطع روابط هند با هیچ یک از این دو بازیگر نشده است.

منابع

فارسی

- آقاجانی، احمد و عسگری، محمود. (۱۳۸۹)، «قدرت افکنی هند و ملاحظه‌های امنیتی برای ج.ا. ایران». **فصلنامه راهبرد دفاعی**، سال هشتم، شماره ۳۰، پاییز.
- انصاری، محمد تقی زاد. (۱۳۹۶)، «تحول سیاست خاورمیانه‌ای هند در پرتو استراتژی نگاه به غرب». **فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام**، سال هفتم، شماره اول، بهار.
- پوراحمدی، حسین، قوام، عبدالعلی و جوی اباد خانی، محمود. (۱۳۹۶)، «اقتصاد سیاسی سیاست خارجی هند و راهبردهای پیوند و ارتباط آن با آسیای مرکزی». **فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز**، شماره ۹۸، تابستان.
- جانسیز، احمد و بهرامی مقدم، سجاد. (۱۳۹۵)، «عروج زیستمان‌های بدیل و ظهور اقتصادی هند در سیاست بین‌الملل». **فصلنامه سیاست جهانی**، دوره پنجم، شماره دوم، تابستان.
- جانسیز، احمد، انصاری، محمد تقی زاد و بهرامی مقدم، سجاد. (۱۳۹۵)، «تحول سیاست خارجی هند». **فصلنامه مطالعات شبه قاره**، سال هفتم، شماره بیست و هفتم، پاییز.
- حیدری، ایوب و شیخ نشین قربانی، ارسلان (۱۴۰۱)، تحلیل روابط ایران و هند براساس نظریه سازه انگاری: نگاهی به رویکرد سیاست خارجی دولت روحانی و مودی. **فصلنامه سیاست خارجی**، سال سی و ششم، شماره ۲، تابستان.
- الرکابی، محمدجواد. (۱۳۹۱)، «سیاست خاورمیانه‌ای هند و اسرائیل؛ از تضاد تا همکاری». **فصلنامه مطالعات جهان**، دوره ۱، شماره ۲، پاییز.
- شاهین، مهدی. (۱۳۹۵)، «درسی و تحلیل سیاست خارجی ایران و هند تا سال ۱۳۹۲». **فصلنامه مطالعات شبه قاره**، سال هشتم، شماره بیست و هفتم، تابستان.
- شفیعی، نودز، نصیری، شهریار و متقی، افشین. (۱۳۹۱)، «رویکرد هند در قابل افغانستان پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ (با نگاه به ایران)». **فصلنامه ژئوپلیتیک**،

سال هشتم، شماره دوم، تابستان.

قدیری، نیلوفر. (۱۳۸۸)، «شطرنج استراتژیک اوراسیا». همشهری دیپلماتیک، دوره

جدید، شماره ۳۹.

همیانی، مسعود (۱۴۰۱)، تحول در سیاست خارجی هند: از سیاست عدم تعهد تا چند

هم سویی. فصلنامه سیاست خارجی، سال سی و ششم، شماره ۱، بهار.

و ثوقی، سعید، فلاحی، احسان و حیدری، قربانعلی. (۱۳۹۳)، «تبیین جایگاه افغانستان

به عنوان کانون چند زیرسیستم منطقه‌ای با تأکید بر منطقه آسیای جنوبی و نقش

هندوستان». فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۸۷، پاییز.

الوقت. (۱۳۹۶)، روابط راهبردی هند و اسرائیل. سایت فارسی، ۱۷ مرداد.

<http://alwaght.com/fa/News/106180>

References

Ahmed, Zahid Shahab & Bhatnagar, Stuti (2018). The India-Iran-Pakistan Triad: Comprehending the Correlation of Geo-economics and Geopolitics. Asian studies review, VOL 42, ISSUE 3.

Ashwarya, Sujata (2016). india-iran relations: progress, problem and prospects. K w publishers pvt ltd. http://kwpub.in/Home/product/9789383649761/india-iran-relations-progress_-problems-and-prospects.

Atlanticcouncil (2019), A passage to India: Israel's pivot East. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/a-passage-to-india-israel-s-pivot-east>.

Baru, S. (2012). Geo-economics and strategy. Survival, 54, 47-58.

Bearak, M., & Murphy, B. (2016, 24 May). To sidestep Pakistan, India embraces an Iranian port. Washington Post.

Caspiannews (2 may 2023), Iran, India Call for Strengthening Economic, Political Ties. <https://caspiannews.com/news-detail/iran-india-call-for-strengthening-economic-political-ties-2023-5-2-25>.

Cowshish, Amit (2017). India-Israel Defence Trade: Issues and Challenges. Strategic Analysis, 2017 Vol. 41, No. 4, 401-412,

<https://doi.org/10.1080/09700161.2017.1330445>.

- Eastasiaforum (2019), Modi transforms India's approach to the Middle East. <https://www.eastasiaforum.org/2019/10/11/modi-transforms-indias-approach-to-the-middle-east>.
- Economic Times (May 2018), New trade pact with Iran may be linked to volumes27., Retrieved from <http://economictimes.indiatimes.com/news/economy/foreign-trade/new-trade-pact-with-iran-may-be-linked-to-volumes/article-show/52458479.cms>.
- Gupta, Amit (Feb 2005). The US India Relationship: Strategic Partnership or Complementary Interests? www.carlisle.army.mil/ssi.
- Iasgyan (1april 2023), INDIA ISRAEL RELATIONS. <https://www.iasgyan.in/daily-current-affairs/india-israel-relations-9>.
- indembassyisrael.gov.in (may 2023), Bilateral Economic Relations. <https://www.indembassyisrael.gov.in/pages?id=nel5a&subid=7ax9b>
- Ipis (2023 april), Iran-India Relations: Time to go beyond the symbolic friendship. <https://www.ipis.ir/en/subjectview/717476/iran-india-relations-time-to-go-beyond-the-symbolic-friendship>.
- JOSHI, SHASHANK (2015). INDIA AND THE MIDDLE EAST. Asian Affairs, 2015 Vol. XLVI, no. II, 251–269, <http://dx.doi.org/10.1080/03068374.2015.1037164>.
- Mei.Edu(2019), India's "Look West" Policy in the Middle East under Modi. <https://www.mei.edu/publications/indias-look-west-policy-middle-east-under-modi>.
- Middleeastmonitor (2019), Israel arms company signs \$100m missile deal with India army. <https://www.middleeastmonitor.com/20190712-israel-arms-company-signs-100m-missile-deal-with-india-army>.
- Muni, s (2016), the evolution of india Israel plicy: continuity, change and compromise since 1922. By Nicolas blarel, pacific affairs,89.
- Muraviev, Alexey. Dalbir Ahlawat. Lindsay Hughes (2021), India's security dilemma: engaging big powers while retaining strategic autonomy. International Politics (2022) 59:1119–1138 <https://doi.org/10.1057/s41311-021-00350-z>.
- Orfonline (28mars 2023), India and Israel can be pivots in reglobalising Asia. <https://www.orfonline.org/>

- expert-speak/india-and-israel-can-be-pivots-in-reglobalising-asia.
- Quamar, Md. Muddassir (10 may 2022), India and the Persian Gulf. <https://isdpeu/publication/india-and-the-persian-gulf-bilateralism-regional-security-and-the-china-factor>.
- Singh, Sanjay (2017). India–Israel: The View from West Asia. *Strategic Analysis*, 2017. Vol. 41, No. 4, 348–354, <https://doi.org/10.1080/09700161.2017.1330940>.
- Tasnimnews(16may 2023), Iran-India Trade Value Hits \$510 Million in Three Months. <https://www.tasnimnews.com/en/news/2023/05/16/2895611/iran-india-trade-value-hits-510-million-in-three-months>.
- The diplomat (2019), Is India Redefining Its Role in the Politics of the Middle East? <https://thediplomat.com/2019/10/is-india-redefining-its-role-in-the-politics-of-the-middle-east>.
- The geopolitics (2019), Middle East and India: A Stormy Relationship. <https://thegeopolitics.com/middle-east-and-india-a-stormy-relationship>.
- Times of Israel (2019), Israel-India relations. <https://www.timesofisrael.com/india-says-israeli-jewish-targets-under-immediate-terror-threat-reports>.